

— Rajko Djurič

Rajko Djurič se narodil 3. října 1947 v malé vesničce (cca. 1.000 obyvatel) Malo Orešje nedaleko Bělehradu v tehdejší Jugoslávii. Ze tří sester a dvou bratrů je nejstarší. Otec pochází z kovářské rodiny, dědeček toto řemeslo ještě provozoval. Za komunismu se otec živil jako dělník, matka byla doma s dětmi. Rodina patřila – jak je v tomto kraji obvyklé – k pravoslavnému směru křesťanství. Za touto oficiální clonou existuje ještě skutečný duchovní svět Romů, který je podle Rajka Djuriče pojítkem k jejich indickému původu.

Rajko absolvoval základní školu a poté gymnázium s matematicko-přírodovědeckým zaměřením, kde byl nejlepším žákem. V roce 1967 se zapsal na Univerzitě v Bělehradu na studium filozofie a zpočátku i fyzikální chemii, a 29. června 1973 promoval na Filozofické fakultě. Jak vyplývá z dochovaných básní, koncem šedesátých let, v počátcích svého studia začal intenzivně prožívat své romství. Svůj podíl na tom měli prominentní romští intelektuálové, kteří se svým romstvím netajili.

Po studiích následovalo krátké období ve Vídni. Po návratu do Bělehradu se oženil a přijal místo učitele filozofie a logiky na gymnáziu v Bělehradu. V roce 1972 získal pozici kulturního redaktora a fejetonisty ve velkém celostátním deníku Politika, kde zůstal do roku 1981.

Ve stejném roce začalo i jeho oficiální angažmá na mezinárodní půdě. Roku 1981 se na třetím kongresu IRU stal tajemníkem této nejvýznamnější mezinárodní romské organizace se statutem pozorovatele ve sdružení ECOSOC Organizace spojených národů. Ve funkci setrval až do čtvrtého kongresu IRU v roce 1990.

Dne 13. listopadu 1986 se stal doktorem sociologických věd a filozofie na Filozofické fakultě Univerzity v Bělehradu. Tématem dizertační práce byla „Kultura Romů ve SFR Jugoslávii“.

Už jako mladý univerzitní student se Rajko podle vlastních slov angažoval ve věcech veřejných, v době jeho působení v redakci Politiky mu byly vytýkány kritické postoje k tehdejší vládě, a po nástupu Slobodana Miloševiče k moci mu provedla policie „domovní prohlídku“. Velmi brzo byl povolán do armády, což Djurič dává do souvislosti se svým členstvím v opoziční Demokratické straně. I přesto, že mu za odmítnutí hrozil tvrdý trest, obavy o osud chor-

vatských Romů (a nejen o ně), jeho pacifistické přesvědčení a výhrady vůči novému vedení země ho přiměly nenarukovat.¹ Poslední záchranou mu byla pozvánka německého kulturního spolku „Neue Gesellschaft für Literatur“ (*Nová společnost pro literaturu*), která mu v té době (v říjnu r. 1991) nabídla stáž v Berlíně. Během pobytu žádal o přiznání politického azylu, které mu bylo poskytnuto díky podpoře spisovatele Güntera Grasse a jiných intelektuálů. S válkou měla rodina R. Djuriče velmi špatné zkušenosti. Bratři jeho otce se tehdy zachránili jenom díky intervenci místního Neroma.

| Dva prezidenti IRU – Rajko Djurič a Emil Ščuka, Praha 2007 |
foto: archiv Slovo 21, Aleš Vlachovský |

V devadesátých letech v době německého exilu věnoval hodně energie svému prezidentství v IRU, které zahájil v roce 1990.² Zhruba ve stejné době vykonával funkci generálního tajemníka Romského centra mezinárodního PEN klubu. V roce 1992 přijal nabídku Freie Universität Berlin, aby přednášel o romských dějinách a kultuře studentům z různých oborů. Až do konce svého německého pobytu pak poskytoval své znalosti romských reálií i dalším institucím, např. Berlínskému rozhlasu.

Nevýhodou exilu bylo, že mu nezbyvalo, než nečinně přihlížet násilnostem, odehrávajícím se na Balkáně, které vyústily ve válečnou tragédii, a nic na tom neměnila ani jeho pozice prezidenta IRU. I přes fyzickou vzdálenost prožíval podobnou bezmoc jako jeho krajané, protože coby *persona non grata* neměl ani možnost posledního rozloučení se svou matkou, a dlouho nebyl vpuštěn do země, kde byla pochována.

V květnu r. 2004 se vrátil do Bělehradu, kde se stal zástupcem šéfredaktora bělehradské tiskové agentury TANJUG. Vstoupil do Unije Roma Srbija (Unie srbských Romů), které dnes předsedá, a v roce 2006 kandidoval do celostátních voleb. Dne 21.1.2007 přijal poslancův mandát v Srbském národním Parlamentu.

Do vlasti se mohl znovu podívat až po dvou desetiletích v exilu. Svou rodnou zemi opustily i jeho tři sestry a bratr. Ten vystudoval hru na klavír a akordeon a bratrův syn Da-

1 <http://www.hrw.org/reports/pdfs/g/general/general3926.pdf>.

2 <http://www.koreni.net/broj55/demokratijanoza.htm>

niel Djurič reprezentoval Rakousko v mezinárodní hudební soutěži Eurovision. Rajko Djurič je ženatý, jeho manželka je o rok mladší, pochází z Bělehradu a studovala ekonomii. Má syna, který se narodil roku 1971, vystudoval psychologii a oženil se s lékařkou. Oba zůstali v Jugoslávii.

Oddělit pojednání o životě Rajka Djuriče a o jeho díle je sice pro médium, jež dodržuje tradiční linearitu, nejpraktičtější, přesto bývá tento postup poněkud jednostranný. V případě Djuriče je navíc potřeba počítat i s další dimenzí. Soudě podle jeho prací si tento autor vysoko cení síly duchovna, a to nejen proto, že mu dodává energii a inspiraci. Mýty a legendy pro něj nejsou pouze zajímavé slovesné žánry minulosti, ale východiskem pro úvahy o dalším vývoji národa a jeho příslušníků. Jednu z prvních monografií věnuje romským hádankám, mýtům a jazyku, čerpá přitom z dřívější etnografické práce z roku 1980 „Gardine alava – Romske zagonetki“ (Romské hádanky).³ Zvláště v poetické části jeho tvorby má mystika zvláštní postavení, viz např. recenze básnické sbírky „Purano svato o dur them – prastara reč daleki svet“ (Pradávné slovo, daleký svět).⁴

Spisovatelskou kariéru zahájil poezií: v roce 1969 mu vyšla sbírka v *Rom rodel than tela o kham* (Rom hledá svoje místo pod sluncem). A byly to opět básně, do nichž přetavoval své myšlenky a pocity v následujících letech. Nebylo desetiletí, kdy by nevydal alespoň jednu básnickou sbírku. Jeho literární tvorba se podle jeho slov postupně vyvíjela celkově takto:

„Jekhto faza sasa spontano. Koda, so si ande mande, ramosardem. Dujto faza sas mange e čhib sar poecko tema. Romani čhib sar poecko tema. Kada si jekh specifiko, kana phučhes potostar: „Sar tu ramos?“ Vo či žanel te phenel. I me čerdem kada eksperimento manca. Kana anav po racjo, dičhav pe racionalno momento, atoska e poezija chasardol. Poezija si la jekh aver proceso, jekh aver drom. Ama sar phendem, sas ma jekh faza, kana me lav jekh romano lav, mukhav le thaj vo phakenca džal, sar metafora, sar piktura, thaj atoska me dikhav akada lav, thaj khatar jekh lav me kerav miše. Kada sasa moro aver faza, trito faza sasa jekh reflektivno faza – egzistencija manuškani, luma etc. Thaj e maj paluni faza avili, e romani historija.“

První fáze byla spontánní. To, co bylo ve mně, to jsem napsal. Ve druhé fázi byl pro mě jazyk jako poetické téma. Romština jako poetické téma. To je takové specifikum, když se ptáš básníka: „Jak píšeš?“ Neumí ti odpovědět. Já jsem si sám se sebou udělal takový pokus. Když do poezie přináším racio, ohlížím se na racionální momenty, tak se ta poezie vytrácí. Poezie vzniká jinak, jde jinou cestou. Ale jak jsem řekl, měl jsem tu fázi, kdy jsem vzal jedno romské slovo, nechal jsem ho jít s křídly jako metaforu, jako obraz, a potom jsem to slovo viděl a z jed-

3 Viz recenze v *Romano džaniben* Jevend 2002, s. 128

4 *Romano džaniben* 1/1994, s. 61

noho slova jsem udělal tisíce. To bylo další období, tahle fáze byla reflexivní – lidská existence, svět atd. A v poslední fázi jsem se obrátil k romské historii.

Překlad: Petr Rubák

Jeho publikační činnosti vděčíme za necelý tucet sbírek výtečných literárních děl, ať už v romštině, srbštině, anebo v německém či anglickém překladu. Najdeme mezi nimi i jeho nejcitovanější a zřejmě i nejpřekládanější báseň „Bi kheresko, bi limoresko“ (Bez vlasti, bez hrobu):

Bi kheresko bi limoresko

Bez vlasti, bez hrobu

O – o – o lele mange sajekh
O – o – o joj dade morejana
Tu bi limoresko
Amen bi kheresko
Te avas e balvalake po phurdipe
E themeske po khandipe

Ó – ó – ó mně všechno vzali,
Ó – ó – ó joj, můj otče milovaný
Ty zůstals nepohrbený
My cizinci jsme v každé zemi
A hříčkou větru snadno stáváme se
Když jako lidský odpad Zem nás střese

Kaj maj
Džikaj maj

Kam teď?
Kam ještě?

O – o – o joj daje guglijena
Pe savo bar te ačhav
Katar tut te akharav
Phanglo si amenge o Del
E phuv sargo kaj čučí si
bi khanikasko

Ó-ó-ó, joj, drahá matičko,
Na kterém kameni stanout mám,
Odkud tě přivolám?
Bůh v nebesích nám uzamčený zůstal
Široko daleko vyprahlá zem pustá
bez živáčka.

Kaj maj
Džikaj maj

Kam teď?
Kam ještě?

Kon pašavol
Kon duravol
Maškar e xasarde droma trajimase

Kdo se to blíží
A kdo vzdaluje
Čí životy tu bloudí cestami ztracenými

Překlad do češtiny: Peter Wagner a Adéla Gálová

Tato báseň dala později jméno jeho monografii o historii Romů, která vyšla r. 2002 v němčině s předmluvou Václava Havla a měla velký úspěch. Shrnula aktuální poznatky o historii Romů a sestavila přehled o jejich kultuře a vnitřním členění v jednotlivých evropských státech. Volně tím navázala na monografii *Seobe Roma – Krugovi pakla i venac sreće* (Migrace Romů – pekelné kruhy a věnce štěstí, viz recenze v Romano džaniben⁵), která byla rovněž zaměřena na historii a kulturu Romů s přihlédnutím k aktuálnímu dění v jednotlivých státech.

Komerčně nejúspěšnější byla ovšem fotopublikace *Cigáni sveta* (Cikáni světa) z roku 1989, kterou spolu s ním napsali Nebojša-Bato Tomašević a Dragoljub Zamurovič. Ke konci ledna 2005 dosáhl počet prodaných výtisků 46 000⁶ a kniha se dočkala německého, italského, anglického i japonského překladu. Tomuto dílu předcházela bohatě ilustrovaná publikace o romské kultuře *Zigeuner – ein Volk aus Feuer und Wind* (Romové – lid z ohně a větru) z roku 1980, v níž se autor soustředí zejména na pestrost romské existence.

Rajko Djurič byl vždy fascinován silou, kterou Romové v různých zemích Evropy dokázali mobilizovat a vynaložit na udržení a zachování své staré a svěbytné kultury. Jeho cílem bylo zprostředkovat tuto fascinaci majoritě a vytvořit tak alternativní pohled na romský národ. Z knih a článků jasně zaznívá stálý důraz na rozmanitost kultury a života Romů, aniž by opomíjel bídu a utrpení. Své úvahy věnuje příčinám tohoto alarmujícího stavu, zabývá se také vývojem literatury, ať už jde o původní romskou tvorbu či obraz Romů ve zpracování autorů z řad majority. K tomuto tématu publikoval v německém exilu studii *Roma und Sinti im Spiegel der deutschen Literatur* (Romové a Sintové v zrcadle německé literatury, viz recenze v Romano džaniben⁷).

Ačkoli romské téma jeho tvorbě dominuje, občas se zabýval i děním v zanikající jugoslávské vlasti, anebo obecnějšími filozofickými a sociologickými otázkami.

Kromě vlastní tvůrčí práce se profiloval i v překladové činnosti, hlavně z a do romštiny. Pomáhal tak například propojit romskou kulturu se světem Jenišů, jakými si bílími bratrance Romů, kteří kočovali na evropské půdě ještě před příchodem Romů. Rajko Djurič tak například přeložil do romštiny sbírku básní *Nachrichten aus dem Exil* (Vyprávění z exilu) Jenišky Marilly Mehrové. Dále se podílel i na tvorbě filmu Aleksandra Petroviče „Skupljaci Perja“ (Nákupčí peří⁸), a to překladem z romštiny a jako poradce v záležitostech romské kultury. Spolupracoval i na filmu „Dom za vešanje“ (*Dòm k pověšenî*) Emira Kusturicy.

Rajko Djurič byl také několikrát mezinárodně oceněn. R. 1992 mu newyorská *Fund for Free Expression* přidělila grant; spolu s ním jej obdrželi i další spisovatelé z celého světa, kteří

5 Romano džaniben 1/1994, s. 60

6 http://www.rnl.sk/modules.php?name=News&new_topic=25

7 Romano džaniben 1-2/1996, s. 123

8 http://www.unijaromasrbije.org/display.php?article=static/o_nama

se kvůli politickému pronásledování ocitli ve finanční nouzi. R. 2002 byl vyznamenán cenou Kurta Tucholského, již každoročně uděluje švédské centrum PEN pronásledovaným, ohroženým nebo vyhoštěným spisovatelům.⁹ V dubnu r. 2003 získal hlavní cenu v soutěži mezinárodní *Roma Literary Award* (Cena za romskou literaturu), již vypisuje *Open Society Institute* (Institut pro otevřenou společnost) v Budapešti hlavní cenu. (Mimochodem, zvláštní cenou za beletrii byli vyznamenáni také čeští spisovatelé Tera Fabiánová a Andrej Giňa.) O Djuričově významu mimo okruh svého působení svědčí v neposlední řadě i vlastní heslo v anglickém vydání internetové encyklopedie Wikipedia.¹⁰

Bibliografie Rajka Djuriče (na základě seznamu poskytovaného Rajkem Djuričem):

Poezie

- Djurič, Rajko. *Rom rodel than tela o kham – Rom traži mesto pod suncem* (Rom hledá místo pod sluncem) 1969: Beograd
- Djurič, Rajko. *Bi kheresko, bi limoresko* (Bez vlasti, bez hrobu) 1979: Nolit, Beograd
- Djurič, Rajko. *Purano svato, o dur them – prastara reč daleki svet* (Pradávné slovo, daleký svět) 1980: Narodna knjiga, Beograd
- Djurič, Rajko. *A i U* (A a U) 1982: Narodna Knjiga, Beograd
- Djurič, Rajko, Cvetković, T.N.. *Jaga – Vatre* (Ohně) 1984: Napredak, Leskovac
- Djurič, Rajko. *Hefestovi učenici* (Žáci Haphaista) 1985: BIGZ, Beograd
- Djurič, Rajko. *Zigeunerische Elegien* (Romské elegie) 1989: Helmut Buske, Hamburg
- Djurič, Rajko. *Sans Maison, Sans Tomb* (Bez vlasti, bez hrobu) 1990: Edition L' Harmattan, Paris
- Djurič, Rajko. *Les Disciples d'Héphaistos* (francouzské vydání) (Hephaistovi žáci) 1995: Librairie Bleue, Paris
- Djurič, Rajko. *Les Rêves de Jésus*. (Ježíšovy sny.) 1996: N&B, Balma (Francie)
- Mehr, Merilla. *Nachrichten aus dem Exil*. (Vyprávění z exilu. Překlad do romštiny: Rajko Djurič) 1998: Drava, Klagenfurt

⁹ <http://www.hrw.org/reports/pdfs/g/general/general3926.pdf>

¹⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Rajko_Djuric.

Próza

Djurič, Rajko, Becken, Jörg, Bengsch, A. Berthold. *Obne Heim, obne Grab (mit einem Geleitwort von Václav Havel)* (Bez vlasti, bez hrobu; (s doprovodným slovem Václava Havla)) 2002: Aufbau Taschenbuch Verlag, Berlin

Obrazové publikace

Djurič, Rajko. *Zigeuner, ein Volk aus Feuer und Wind* (Cikáni, lid z ohně a větru) 1980: Rheingau Verlag, Eltville am Rhein
Djurič, Rajko, Tomašević, Nebojsa Bato. *Cigani sveta* (Cikáni světa) 1989: Jugoslovenska revija, Beograd

Literatura faktů

Djurič, Rajko. *Seobe Roma – Krugovi pakla i venac sreće.* (Migrace Romů – pekelné kruhy a věnce štěstí) 1987: BIGZ, Beograd
dtto.. *Roma; Eine Reise in die verborgene Welt der Zigeuner (německé vydání)* 1989: VGS Verlagsgesellschaft, Köln
dtto.. *Zingari (italské vydání)* 1989: R.C.S. Rizoli Libri, Milano
dtto.. *Gypsies of the World (britské vydání)* 1989: Flint River Press, London
dtto.. (americké vydání) 1989: Henry Holt, New York
dtto.. (japonské vydání) 1989: Tokio
Djurič, Rajko. *Die Kultur der Roma und Sinti* (Kultura Sintů a Romů) 1993: Freie Universität, Berlin
Djurič, Rajko. *Roma und Sinti – Gestern und Heute* (Romové a Sintové – Včera a dnes) 1994: Centro dei Studii Cingari, Rom
Djurič, Rajko. *Vukovar, Sarajevo. La guerre en ex-Yougoslavie* (Vukovar, Sarajevo. Válka v bývalé Jugoslávii.) 1994: Edition Esprit, Paris
Djurič, Rajko. *Romanies and Europe* (Romové a Evropa) 1996: Council of Europe Publishing, Strassburg
dtto.. (francouzské vydání) 1996: Council of Europe Publishing, Strassburg
Djurič, Rajko, Dowd, Siobhan, Hancock, Ian. *Road of the Roma, Anthology of Gypsy Writers* 1998: US P.E.N. & University of Herfordshire Press, Herfordshire, Anglie

Vědecká literatura

Djurič, Rajko. *Garadine alava – Romske zagonetki* (Romské hádanky) 1980: Srpska akademia nauka i umetnosti, Beograd

- Djurič, Rajko. *Zagonetke, Mitovi i jezyk Roma* (Hádanky, mýty a řeč Romů) 1983: Bagdala, Kruševac
- Djurič, Rajko. *Romske zagonetke* (Hádanky Romů) 1985: Srpska akademia nauka i umetnosti, Beograd
- Djurič, Rajko. *Narodna literatura Roma* (Lidová literatura Romů) 1985-1988: Srpska akademie nauka i umetnosti, Beograd
- Djurič, Rajko. *Kultura Roma i interkulture relacije* (Kultura Romů a interkulturní vztahy) 1988-1990: Ustanova za kulturazvoj u Srbija, Beograd
- Djurič, Rajko. *Paradigmen in der Kultur der Roma* (Paradigmata v kultuře Romů) 1992: Stipendium organizace DAAD na Universitě v Göttingenu
- Djurič, Rajko. *Roma und Sinti im Spiegel der deutschen Literatur* (Romové a Sintové v zrcadle německé literatury) 1993: Stipendium Heinrich Böll Stiftung, Köln za vědeckou práci
- Djurič, Rajko. *Ethnokultur der Roma* (Etnická kultura Romů) 1993-1994: Vědecký projekt na Univerzitě René Descartes, Paris
- Djurič, Rajko. *Roma und Sinti im Spiegel der deutschen Literatur* (Romové a Sintové v obraze německé literatury) 1995: Peter Lang, Frankfurt a. M. etc.
- Djurič, Rajko. *Die Literatur der Roma und Sinti* (Literatura Romů a Sintů) 2002: Edition Parabolis, Berlin
- Djurič, Rajko. *Istoria literaturi Rrome¹¹* (Dějiny romské literatury) 2002: Credis, Bukurešť
- Djurič, Rajko. *Gramatika e rromane čhibaki. Gramatika romskog jezyka* (Gramatika romského jazyka) 2005: Otkrovenje, Beograd

Dále zveřejnil víc než 500 článků v časopisech a novinách na otázky politiky, kultury, historie, sociologie, filozofie a aktuální situace Romů.

11 Celý text je k dispozici na internetu na serveru <http://www.edu.ro>

Romano džaniben – jevend 2008 **Časopis romistických studií**

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

Publikace byla financována hlavním městem Praha z Celoměstských programů na podporu aktivit národnostních menšin na území hl. m. Prahy pro rok 2008.

Toto číslo je výstupem z výzkumného záměru č. MSM 0021620825
na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze

Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětem holocaustu.

Vydává Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300
Šéfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Technická redaktorka: Eva Zdařilová

Recenzovali: PhDr. Renata Weinerová, CSc.
a Ass. Prof. Mag. Dr. Dieter Halwachs

Sazba: Petr Teichman
Obálka: Daniela Kramerová s použitím fotografie Jany Kramářové
Tisk: PBtisk, Příbram
Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz
Náklad: 600 ks

Doporučená cena: 160 Kč
Roční předplatné: 320 Kč (včetně poštovného a balného)
ISSN 1210-8545

Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882
Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků
nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno
Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.